

ההשלכות
הכלכליות של
גירושין
בישראל

מאת סוזן ברט, מייסדת
העמותה הישראלית
"ביחד באושר"

הקדמה

החברה הישראלית מאופיינת מזה זמן רב בקהילות יציבות המורכבות ממשפחות שבהן ההורים חיים בהרמוניה וילדיהם קוצרים את הפירות של חיים במשפחה יציבה. אך בשנים האחרונות גוברים סימנים של מתיחות, עם השפעות בעלות פוטנציאל הרסני בכל שכבות האוכלוסייה. הגידול בשיעור הגירושין קשור בקשר הדוק לעלייה המשמעותית בעלויות השירותים החברתיים הנדרשים על ידי משפחות הגרושים, ומשפיעות באופן משמעותי על משאבים אישיים וציבוריים, מקומיים וארציים כאחד. נייר עמדה זה, אחד מתוך ארבעה, קטע מתוך נייר עמדה בן 45 עמודים תחת הכותרת "הטענות בעד חינוך לחיי הנישואין", יחקור את ההשפעה הפיננסית של הגירושין, ואת הפוטנציאל של חינוך לחיי הנישואין, כאמצעי לחיזוק המשפחות והקטנת עלויות אלה.

לפי דו"ח העוני האטרנטיבי לשנת 2018 של ארגון "לתת"¹, כ- 2.3 מיליון ישראלים, כולל למעלה ממיליון ילדים² (כ- 26.5% מהאוכלוסייה הכללית) חיים מתחת לקו העוני. מספרים אלה כוללים משפחות חד-הוריות שמספרם הוא גבוה³, גם אם הן עובדות במשרה מלאה ויש להן רק ילד אחד. לפי הדו"ח השנתי של המוסד לביטוח לאומי על עוני ופערים חברתיים לשנת 2016⁴, אם חד-הורית עם ילד אחד תחיה בעוני גם במקרה שהיא עובדת במשרה מלאה בשכר מינימום. אותו הדו"ח מציין כי בקרב משפחות חד-הוריות, מספר מקרי העוני עלה בצורה חדה מ- 21.7% בשנת 2015 ל- 26% בשנת 2016 (עליה של כמעט 20%) והיחס של משפחות חד-הוריות באוכלוסייה העניה עלה בכ- 33%.

לפי המועצה לשלום הילד⁵, 24% מהילדים במשפחות חד-הוריות חיים מתחת לקו העוני. מענקי הביטוח הלאומי הקלו על מצב זה עבור 36% מהמשפחות הללו.

מחקר אשר נערך בארץ⁶ בידי Lewin and Stier מצא שלגירושין יש השלכות שליליות רבות יותר על נשים מאשר על גברים:

**"לנשים גרושות יש נטייה רבה יותר מקבוצות חברתיות אחרות להיות עניות:
כ- 23% מהגרושות הטריות וה- 25% מהגרושות הותיקות חיות בבתים עם
הכנסה נמוכה לנפש, לעומת 6% מקרב הגרושים הטריות ו- 10%
מהגרושים הותיקים".**

בנוסף לכך, אמהות גרושות בישראל עובדות שעות רבות יותר ומרוויחות פחות מנשים נשואות⁷. למשל, נשים גרושות עם ילד אחד עובדות בממוצע 38.8 שעות בשבוע ומרוויחות ממוצע של 50.8 ₪ לשעה, ואילו נשים נשואות עם ילד אחד עובדות בממוצע 36.6 שעות בשבוע ומרוויחות 52.7 ₪ לשעה. מספרים אלה מציגים רווחים לנשים נשואות גם בתחום ההכנסה וגם בתחום השעות הפנויות שלהן. סיבה אחת לפער הזה הוא הלחץ הכלכלי על נשים גרושות לעבוד בעבודות עם משכורות והטבות נמוכות יותר, לפעמים תוצאה בלתי מנעת מההישגים החינוכיים הנמוכים יותר שלהן.

¹ <https://www.jpost.com/Israel-News/Start-up-Nations-underbelly-Israel's-child-poverty-rate-tops-OECD-states-560331>

² 13 בדצמבר, 2018.

³ https://brookdale.jdc.org.il/wp-content/uploads/2018/02/Facts_and_Figures_Poverty_in_Israel_2018.pdf

⁴

https://www.btl.gov.il/English%20Homepage/Publications/Poverty_Report/Documents/oni_2016-e.pdf

⁵ <https://www.children.org.il/wp-content/uploads/2019/01/%D7%9C%D7%A7%D7%98-1.7.19.pdf>

⁶ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1040260818300030?via%3Dihub>

⁷ <http://www.macro.org.il/images/upload/items/33231091121240.pdf>

הוצאות ממשלתיות הנובעות ממצב העוני

אחד הסוכנויות הממשלתיות האחראיות להתמודדות עם מצב העוני בקרב משפחות חד-הוריות הוא משרד העבודה והרווחה החברתית, שתקציבו, לפי "דו"ח מצב המדינה: חברה, כלכלה ומדיניות 2017", שפורסם בידי משרד העבודה והרווחה החברתית, הצביע על "עליה משמעותית" בעשור האחרון, והגיע עד 5.5 מיליארד ₪ בשנת 2014. נתון זה מייצג עליה משמעותית מהסכום של 2 מיליארד ₪ עליו הצביע ה"ח"כ מיכאל מלכיאלי, עבור משפחות חד-הוריות, שרובן היו גרושות⁸.

ההוצאות הממשלתיות עבור נושאים חברתיים ממשיכות לעלות וניתן לייחס סטטיסטיקה זו לפירוק המשפחה, בנוסף לגורמים אחרים⁹:

- בריאות: מ- 10.4% בשנת 1995 ל- 13.1% מסך ההוצאות בשנת 2016;
- סדר חברתי: מ- 2.9% בשנת 1995 ל- 4.0% מסך ההוצאות בשנת 2016;
- חינוך: מ- 15.2% בשנת 1995 ל- 17.5% מסך ההוצאות בשנת 2016;
- הגנה חברתית: מ- 22.3% בשנת 1995 ל- 27.3% בשנת 2016 (כולל הוצאות למשפחה וילדים) מסך ההוצאות של 478,641 מליון ₪;
- משפחה וילדים: מ- 11,672 מליון ₪ בשנת 2014 ל- 13,564 מליון ₪ בשנת 2016, עליה של 16% בשנתיים בלבד, עם צפי להמשך העליה ההסטורית, בהתבסס על הנטיות המוצגות לעיל.

⁸ נתון שצוטט בידי ה"ח"כ מיכאל מלכיאלי (ח"כ מטעם ש"ס) בדבריו בסמינר בכנסת בנושא חינוך לחיי נישואין.

⁹ https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2018/1717/e_print.pdf

השלכות כלכליות נוספות של גירושין

מחקרים מראים שבישראל¹⁰ גירושין פוגעים יותר בנשים מאשר בגברים, מבחינת עוני וקשיים כלכליים. נשים נמצאות במצב כלכלי פגיע יותר, מאחר והן בדרך כלל נחותות יותר מבחינה כלכלית, גם בנישואין וגם בשוק העבודה, והן חוות שיעורים גבוהים של עוני בהשוואה לשיעורים גבוהים של קושי. שיעורי הפוריות הגבוהים בישראל יכולים גם להשפיע על רמת הקושי, מאחר והם גורמים לעול כבד יותר על האישה לאחר הגירושין. התמיכה הממשלתית הנמוכה מגבירה עוד יותר את פגיעותה של האישה. יש סיכוי קטן יותר שגברים גרושים יחוו עוני, אך סיכוי גדול יותר שיחוו קושי בצרכים רפואיים¹¹. גורם כלכלי שלילי נוסף הוא ההשפעה על מקום העבודה בגלל עליית שיעורי הגירושין. לפי מחקר בינלאומי שנערך בידי Henry Potrykus and Patrick Fagan¹², במרץ 2012 מהפכת הגירושין יותר משילשה את שיעור הגירושין לסוכן החשוב ביותר לצמיחה כלכלית ולפעילות בשוק העבודה: ראש המשפחה העובד. מקרי הגירושין הפחיתו את תפוקתו של ראש המשפחה ב-25-33%. גירושין בארה"ב, לאחר הטמעת מנהגים תרבותיים, הביאו למצב הנקרא "presenteeism", שה- Harvard Business Review מעריך עולה לעסקים כ-150 מיליארד דולר בשנה בגלל עובדים שדעתם מוסחת ועבודתם נפגעת בגלל דאגות אישיות. אחרים מעריכים כי מתח הנובע מנושאים הקשורים ליחסים בינאישיים עולה לחברות האמריקניות עד ל-300 מיליארד דולר בשנה.

משפחות נשואות, מצד שני, מרוויחות בדרך כלל משכורת גבוהה יותר ממשפחות מאמצות, משפחות הגרות במשותף, משפחות גרושות, משפחות פרודות, ומשפחות חד-הוריות. לפי מחקר אחד¹³, ההכנסה החצינית למשק בית של משפחות נשואות הוא כפול מזה של משפחות גרושות ופי ארבע מזו של משפחות פרודות.

עדות נוספת אשר הוצגה בערב העיון בכנסת בנושא חינוך לחיי נישואין בידי Micheal Humphries, בעל תואר שני בכלכלה, סיו"ר טורו קולג' בישראל, נגעה בעובדה כי "קשה לקבוע מחיר לעלויות הכלכליות של גירושין או לקבוע להן עלות מספרית בגלל גודלן הרב. עלויות אלה מתבטאות בירידה בהשכלה ובהכנסה במהלך החיים עבור ילדים של הורים גרושים, הכנסה מופחתת לגברים גרושים, בנוסף להכנסה מופחתת עבור נשים שהופכות להיות אמהות חד-הוריות של ילדים צעירים. עלויות אלה מתבטאות גם בהוצאות אדמיניסטרטיביות עבור סוכנויות של שירותים חברתיים המתמודדים עם המשך ההשלכות של גירושין. אלה הן ההוצאות השקליות. ואז קיימות העלויות הרגשיות לילדים של הורים גרושים: ילדים שנאלצים לבחור בין הורה אחד למשנהו, ילדים החיים בשני בתים (משמורת משותפת) או ילדים שהוריהם מנצלים אותם כדי לנקום בהורה השני. עד היום קשה להעריך עלויות אלה בסכומים מספריים, אך הכלכלנים מתעקשים שהם קיימים"¹⁴.

¹⁰ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1040260818300030>
Lisa C. Lewin, Haya Stier, מגדר וקשיים חומריים: הוכחות מישראל, התפתחויות במחקר על Life Course.

¹² <https://www.afterdivorcesupport.com/effects-of-divorce-in-the-workplace/>

¹³ Joseph Lupton and James P. Smith, "Marriage, Assets, and Savings," Labor and Population Program, Working Paper Series 99-12 (November 1999): 16-17.

¹⁴ מדבריו של Micheal Humphries, בעל תואר שני בכלכלה, סיו"ר טורו קולג' בישראל, בסמינר בכנסת בנושא חינוך לחיי נישואין, אשר נערך במשותף על ידי העמותה "ביחד באושר" וח"כ יהודה גליק ב-8 בנובמבר, 2017.

הפוטנציאל של חינוך לחיי נישואין

מדוע חינוך לחיי נישואין מציע מודל חיוני להתמודדות עם בעיות אלה

החדשות הטובות אודות פירוק הנישואין בחברה המודרנית הן שזה אינו גזירה משמיים. להיפך, זהו מצב נמנע שיחסית קל מאוד לשנותו. התנועה לחינוך לחיי נישואין, שכמעט ואינה ידועה בישראל, פועל כדי למגר את הסטטיסטיקות המזעזעות, הכואבות והיקרות הללו באמצעות ייצוב מוסד הנישואין ומניעת גירושין¹⁵.

בגלל שהרבה יותר זול ופשוט למנוע מצב מאשר לרפאו, אנו מאמינים שמוטב למדינת ישראל להשקיע סכומים קטנים יותר במניעת גירושין וההרס שהם זורעים בחברה, מאשר להשקיע בסיוע למשפחות חד-הוריות לצאת ממצב של עוני.

תכניות חינוך לחיי נישואין הן יחסית זולות וקלות ליישום, במיוחד בגלל שתשתית לחינוך לחיי נישואין קיים כבר במדינת ישראל. לגורמים רבים מטרת העולות בקנה אחד עם עבודה זו וקיימת הסכמה כללית בחברה אודות החשיבות של משפחות מאושרות.

בנוסף לכך, התכניות לחינוך לחיי משפחה יונקות מתוך הכוונת העמוקות ביותר שיש לבני זוג כלפי חייהם ובני משפחתם. הם מוכנים וזמינים ללמוד כיצד להשיג זאת. חינוך לחיי משפחה הינו אפקטיבי ביותר כאשר זוגות נמצאים בתחילת הקשר ביניהם. צעירים לומדים מהר ובשלב זה של הקשר ביניהם אין להם באמתחתם שנים של הרגלים רעים ורגשות טינה שיש לעבוד כדי להוציאם מן השרש.

אין עוררין על החשיבות של לימוד קשרים בינאישיים אפקטיביים. אנו שולחים את ילדינו לבית הספר כדי שילמדו מגוון מיומנויות וימצאו עבודה, ובכל זאת, במשימת החיים הגדולה ביותר, החיים במשותף עם אדם אחר ובניית בית עמו, אין שום הכשרה. העדר הכנה זו עלול לגרום לרבים ליפול, מצב המביא לנישואין עכורים המשפיעים באופן השלילי ביותר על החברה.

לדבריו של הווארד ג'. מארקמן, חינוך לחיי נישואין הוא יעיל מאוד נגד הדינמיקה של תקשורת שלילית וניהול כושל של קונפליקטים, בגלל שביכולתו לסייע לזוגות לשפר את התקשורת ביניהם ולנהל בצורה טובה את הקונפליקטים שלהם, כדי לשפר את שביעות הרצון הכללית ביניהם ולמנוע גירושין¹⁶.

פרופ' מארקמן ציין שחינוך לחיי נישואין מסייע ישירות למצבים של קונפליקט ומחויבות ומסייע לזוגות לשמור על האלמנטים החיוביים שהם אלה שהביאו אותם יחד בתחילה¹⁷. כדי להוכיח זאת, חינוך לחיי נישואין פועל נגד מה שצוין בידי זוגות רבים כ"קש האחרון" – ביניהם בגידה, אלימות משפחתית ואובדן תחושת האהבה.

קיימת עדות חיובית משמעותית בנוגע לאפקטיביות של חינוך לחיי נישואין, כך שהגיוי ביותר להביא תכניות אלה לקדמת החברה הישראלית, הן כיחידות בודדות והן כאזרחים. בנוסף להפחתת שיעור הגירושין והבלאי על זוגות וילדיהם, החינוך לחיי נישואין מביא מגוון של תופעות לוואי למשפחה, כולל פרוץ רב יותר, אושר והצלחת הילדים וההורים.

¹⁵ <http://blogs.timesofisrael.com/marriage-education-matters/>

¹⁶ Ibid, Howard J. Markman

¹⁷ Ibid, Howard J. Markman

מהו חינוך לחיי נישואין (חינוך קדם נישואין)

חינוך לחיי נישואין כולל מגוון תכניות שנלמדות בכיתות בהן לומדים זוגות על המאפיינים של קשרים בינאישיים בריאים, מיומנויות תקשורת ופתרון קונפליקטים אשר יציידו אותם ביכולת להשיג כל אלה. המטרה של חינוך לחיי נישואין היא להגביר את הסיכויים של זוגות לחיות בנישואין מאושרים, בריאים, יציבים ומוצלחים. מספר מחקרים מצביעים על כך שאלה מהווים גורם מכריע בהגברת שביעות הרצון מהקשר הבינאישי ובמניעת גירושין¹⁸.

חינוך לחיי נישואין דן בגורמים לפירוק הזוגיות ולגירושין ומסייע לזוגות להגן על הצדדים החיוביים בקשר ביניהם, אותם דברים שהביאו אותם יחד בתחילה.

חינוך לחיי נישואין מסייע לשני בני הזוג להשמיע את קולם בקשר, מעניק לבני הזוג את המיומנויות למצוא פתרונות לקשיים שלהם ומגביר את היכולת לאינטימיות¹⁹.

חינוך לחיי נישואין מלמד זוגות שיש אלטרנטיבה להתנהגויות שליליות המביאות לגירושין. במקום לשתוק, להרגיש דחוי או מקופח, בני הזוג לומדים כיצד להביע את הצרכים שלהם בדרכים שסביר שיקדמו שינוי התנהגותי לטובה. הם לומדים שבמקום לקחת את הבעיות של השני על עצמנו, הם יכולים להבין את המחשבות והתחושות של השני ולעזור לו למצוא פתרון. במקום להרגיש טינה האחד כלפי השני, הם פותרים בעיות בדרך שתסייע לצרכים של שני בני הזוג.

מנגנונים:

- ללמד זוגות מיומנויות ועקרונות תקשורת הקשורים לקשר זוגי בריא.
- לזהות מאפיינים של נישואין בריאים.
- לזהות מאפיינים של נישואין לא-בריאים.
- להעניק לבני הזוג הזדמנות להאט את הקצב, לחקור ולדבר יותר על הנישואין ועל היעדים האישיים של כל אחד בנישואין.
- הערכות מותאמת אישית לדגלים אדומים פוטנציאליים בקשר.
- זיהוי אתגרים אפשריים בקשר הזוגי וקבלת מיומנויות להתמודדות עמם.
- זיהוי ההשפעה של גידול ילדים על הקשר הזוגי וקבלת מיומנויות להתמודדות עם אתגרים אלה.
- הענקת הזדמנויות לתמיכה, כמו משאבים להורות וקשרים בינאישיים, כולל טיפול זוגי.

¹⁸ Nock, S., Sanchez, L., & Wright, J. (2008). *Covenant marriage: The movement to reclaim tradition in America*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press; Stanley, S., Amato, P., Johnson, C., & Markman, H. (2006).

¹⁹ Women: Why Marriage?! Luncheon Plenary, Smart Marriages, Orlando, FL—July 8, 2010, Patty Howell, California Healthy Marriages Coalition.

הערכת החזר על השקעה

חברת Social Capital Valuations, LLC מעניקה נקודת מבט ייחודית לדרך שבה תכניות חינוך לחיי נישואין מספקות החזר על השקעה שהוא הרבה יותר מאשר העלויות הקשורות להפעלתן. הארגון מתמקד בעיקר להפיכת החזר לערך כספי מתוך תכניות אלה ותכניות חברתיות קשורות, ונקודת מבט זו היא בעלת ערך מיוחד בפני עצמו.

חברת Social Capital Valuations, LLC בדקה את התוצאות בקרב למעלה מ-5,000 זוגות במדינות אוהיו, אינדיאנה וטקסס, שהשתתפו בתכניות לחיזוק הנישואין. השיעור האמיתי של גירושין במהלך חמש השנים שלאחר הפעלת התכנית ירד ב-13.7% מהשיעור הצפוי, אשר הביא להחזר של \$14.42 בהטבות למשלם המיסים עבור כל דולר אשר הושקע בתכנית החינוך לחיי נישואין.

ההטבות המצטברות למשלם המיסים מתכניות אלו כוללת שיעורי תעסוקה גבוהים יותר והכנסה גבוהה יותר למשפחה, בסכום מצטבר של \$4,187 במיסים מדינתיים ופדרליים שנגבו מכל בית אב. כשני שלישים מה-685 זוגות נשואים שניצלו היו עלולים להוסיף לחברה 452 אמהות חד-הוריות עם ילדים הדורשים סיוע ציבורי, בסכום ממוצע של \$28,750 לשנה²⁰.

גירושין גם משפיעים על הדור הבא, כאשר ל-27% של ילדים להורים גרושים יש תואר ראשון או גבוה מזה, בהשוואה ל-50% של ילדים להורים נשואים. 78% מהילדים להורים נשואים סיימו את בית הספר התיכון, ואילו שיעור מסיימי התיכון אצל ילדים להורים גרושים הוא 60%²¹. הבדלים בדרך השגת ההשכלה משפיעים על מהלך החיים גם בדור הבא ומפחיתים את ההכנסה בכ-\$10,000 לשנה עבור אלה הנושרים מבית הספר²² או קרוב ל-\$500,000 במהלך החיים.

מתוך תכניות אלה של Social Capital Valuations, אנו רואים שתכניות חינוך לחיי נישואין בישראל יכולים גם להבטיח חסכון של סכומים ניכרים בתקציבים הממשלתיים ולהגביר את הפריור האישי והכללי במקום העבודה, בנוסף לכל היתרונות האישיים והמשפחתיים המצטברים עבור האנשים הנוגעים בדבר.

²⁰ Parental Divorce, Social Capital, and Post Baccalaurate Educational Attainment Among Young Adults by Camron Devor, Susan Stewart and Cassandra Dorius, published March 12, 2018 in the Journal of Family Issues.

<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0192513X18760349>

²¹ In 2009, a research project identified correlations between major changes in family structure and high school completion rates. Researchers encapsulated their findings in "Family Structure Histories and High School Completion: Evidence from a Population-based Registry," published in the Canadian Journal of Sociology.

²²<https://www.bls.gov/careeroutlook/2016/data-on-display/education-matters.htm>

סיכום

העלויות הכספיות של הגירושין גבוהות בכל הרמות - הממשלה נושאת נטל כבד עבור הפרט ומשפחתו, גם בגלל השפעת הגירושין על מגוון של משאבים חברתיים. עלויות אלה, לעומת זאת, אינן בלתי נמנעות.

מחקרים מראים יותר ויותר את הערך של חינוך לחיי הנישואין בצידוד זוגות עם הכישרים הדרושים להם כדי ליצור ולקיים נישואים בריאים. בגלל שהנישואין הם עמוד השדרה של החברה, כדאי להשקיע בעזרה לזוגות ללמוד מיומנויות לחיי נישואים יציבים כגישת מנע. בנוסף, חישובי עלות - תועלת (ROI) תומכים בגישה זו.

בקשה לתמיכה

אם אתם תומכים בחזון זה של חיזוק המשפחות וחיזוק החברה הישראלית, אנו מברכים על תמיכתכם. הגשמת חזון זה תדרוש את תרומתם של רבים: ראשית, יידרש קולם של פקידי ממשלה לבטא ולהעלות את הנושא לסדר היום כעדיפות לאומית; בנוסף, יידרש מימון ממשלתי, כמו גם תמיכה של קרנות, פילנתרופיה, ותורמים בודדים. מנהיגים מקומיים יידרשו לפתוח את בתי הכנסת שלהם, בתי הספר, וארגונים חברתיים כדי לתת חסות לשיעורי חינוך לחיי נישואין. תידרש גם תמיכה תקשורתית שתדגיש את חשיבות המיומנות לחיי נישואין לשיפור החברה שלנו. יידרשו גם חשיבה יצירתית, מחויבות ושיתוף פעולה של כולנו כדי ליצור את החזון הזה. עמותת "ביחד באושר" מעודדת אותך להצטרף אלינו בכל דרך שאתה יכול לתרום.

פרטי התקשרות של עמותת ביחד באושר:

סוזן ברט, מייסדת העמותה

<https://together-in-happiness.com/>

marriageconf@gmail.com

למידע נוסף, ראה "הטענות בעד חינוך לחיי נישואין"